

אילן מאכל, רשאי אתה לקוצצו, אבל אם יש שם אילן סרק, עליך לקצוץ אותו ולא את אילן המאכל.

יכול, יהיה חייב להקדים אילן סרק לאילן צא-א מאכל, **אפילו** אם הוא **מעולה בדמים**⁽¹⁾ לקורות, יותר מאשר לפירות?

תלמוד לומר: "רק עץ אשר תדע" וגו'. "רק" — מיעוט הוא, שלא הקדים הכתוב קציצת

הזכרה בפסוק קציצת אילן סרק, אם מותר לקצוץ אפילו אילן מאכל, הרי קל וחומר הוא, וממילא אנו יודעים שאפשר לקצוץ אילן סרק!?

תשובתך: לא הזכיר הכתוב אילן סרק, אלא ללמדנו **להקדים קציצת אילן סרק לאילן מאכל**.

כי אמנם אם אינך יודע קרוב למצור אלא

מאכל, הוראת שעה על פי נביא היתה, אבל בעלמא אסור.

ונראה, דמפרשה זו גופא יש להוכיח כשיטת הרמב"ם, דהנה ברש"י במלכים שם הקשה [על פי תנחומא פנחס אות ג] איך שרי לקצוץ אילנות טובים, הא כתיב: "לא תשחית את עצה"! ותרץ דשאני מואב שהיתה אומה בזויה, והשתא לשיטת הרמב"ן, מאי קשיא ליה, הא בכל מצור שרי לכרות עצים?! אבל להרמב"ם ניחא דאך משום הוראת שעה הותר לכרות, וכך נצטוו מפי נביא היות ומואב אומה בזויה — על פי ספר "ברכת כהן" [פרשת שופטים].

1. "מעולה בדמים" לעיל היינו שקורותיו של אילן המאכל שוים יותר מאשר שבח פירותיו, ורוצה הוא להשתמש באילן המאכל לקורות. אך כאן אי אפשר לפרש כך, כי הגידון הוא אם לקצוץ את אילן הסרק ולהשאיר את אילן המאכל, או לקצוץ את אילן המאכל ולהשאיר את אילן הסרק.

וראה ב"שיטה מקובצת" שהביא בשם הרמ"ה: יכול אפילו אילן המאכל מעולה בדמים, כלומר שעצו מעולה בדמים וראוי לעשות ממנו מצור יותר מאילן סרק, וכן נראה מפירוש רש"י.

ובפירוש גאון, רבינו חננאל והמאירי ב"שיטה מקובצת" משמע שרצונו להשתמש באילן

ב"לחם משנה" שהרמב"ם לא גרס שסופנו לרבות כל דבר. לפי זה, אף אילן דלא טעין אלא כל דהו יש להקדים לו קציצת אילן סרק.

ומה שאמרו: רק עץ אשר תדע — זה אילן מאכל, הכוונה לעץ שאתה יודע שהיה מעיקרא אילן מאכל ועכשיו הזקין ואינו טוען פירות — "הגהות מיימוניות" אות ב.

ב. האחרונים הקשו על שיטת הרמב"ם דספיקא דאורייתא לקולא מן התורה, אמאי כתיב "רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכתר" הלא אף בספק שרי לקוצצו מן התורה!?

ותרץ המלבי"ם [שופטים אות קכח]: היות ומיירי בעץ שהיה נותן פירות והשתא הזקין, אם כן אית ליה חזקה דאיסורא, ורק אם יודע בודאי שאינו עץ מאכל, כלומר, שכבר אינו טוען פירות, שרי לקוצצו.

ג. במלכים ב [ג כה] כשהלכו לכבוש את מואב נאמר: "וכל מעין מים תסתומו, וכל עץ טוב תפילו" ומבואר להדיא דשרי לכרות עץ מאכל משום מלחמה. וכן הוא בספרי [ראה במלבי"ם שופטים אות קכו] ותיקשי מכאן על הרמב"ם שאסר לכרות עצי מאכל לצורך מלחמה?! — רמב"ן בהשטותיו לספר המצות אות ו.

ואכן הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות כתב דהא דהותרו במלחמת מואב לקצוץ אילנות

הרי אם התמרים יונקים מן הגפנים, עד כדי כך שטעם יין נכנס בהם, בודאי שכוחם של הגפנים נחלש, וינם יהיה גרוע.

אם כן, למחר אייתי לי מקורייהו, כלומר, עקור את הדקל מפני שהוא מפסיד את הגפנים, והבא לי מחר את עיקרם של התמרים.⁽²⁾

רב חסדא חזא תאלי [דקלים קטנים]⁽³⁾ **בי גופני** [שגדלים בין הגפנים].

אמר ליה רב חסדא לאריסיה: עקרינהו לתאלי, כי גופני קני דיקלי, אבל דיקלי לא קני גופני, כלומר ערכם של הגפנים גדול משל הדקלים,⁽⁴⁾ על כן יש לעקור את הפחות חשוב כדי לשמור על ערכו של החשוב יותר.

עץ סרק לעץ מאכל, אלא כשאינו מעולה בדמים, אבל אם היה מעולה בדמים, יכול אתה לקצוץ אילן הנושא פירות.

שמואל אייתי ליה אריסיה תמרי, אכיל טעים **בהו טעמא דחמרא** [מעשה בשמואל שאריסו הביא לו תמרים מאילנותיו, ושמואל טעם בהם טעם של יין].

אמר [שאל] **ליה שמואל לאריסיה: מאי האי,** היאך קיבלו התמרים טעם של יין?!

אמר ליה האריס לשמואל: ביני גופני קיימי [התמרים גדלים בין הגפנים], ויונקים מן הגפנים את טעמם.

אמר שמואל: מכחשי בחמרא כולי האי [וכי כל כך הם מכחישים את הגפנים]?!]

רן ובשנה הבאה מתקשה ונעשה עץ.].
ב. ראה ב"חזון איש" כלאים יג י שמסוגיין יש להוכיח שאין איסור "הרכבת האילן" במה שנכנס שורש בתוך שורש כמו שאמרו ביני גופני קיימי, ולא חששו להרכבת שורש בשורש. [ראה שם ובסימן ב ס"ק ה.].

3. רש"י בבא בתרא כב ב.

4. א. בפשוטו יש לפרש: בגפנים אפשר לקנות דקלים וכו' אך רש"י פירש שבדמי היין אפשר לקנות קרקעות, אבל בדמי הדקלים שערכם מועט אי אפשר לקנות מה שקונים על ידי הגפנים.

ב. מסתבר דהני מילי בבבל דשכיחי תמרים [פסחים פח א] והגפנים יקרים יותר, אך במקום שהגפנים זולים מן התמרים, וכל כיוצא בזה, עוקרים את הגפנים לצורך התמרים – "שיעורים בהגדות חז"ל".

הסרק לאחר המלחמה ולכן מתירים לו לכרות את אילן המאכל לצורך המצור, היות וערכו של אילן הסרק מעולה בדמים מאילן המאכל לפירותיו.

2. א. על פי פירוש רש"י בלשון ראשון ו"מקורייהו" לשון מקור. לפי זה שמואל לא היה צריך שיביאו אליו את עיקר האילן, וכוונתו היתה רק לומר לו שיעקור את הדקל.

פירוש שני פירש רש"י: מקורייהו – מן ה"קור" שלהם שהוא חלק מן הדקל שראוי לאכילה וביקש שמואל להביא לו את הקור כדי לאכלו, ועיקר עניינו היה לעקור את הדקל. [רש"י פירש שדרך הקור לגדול סביב עיקר הדקל. וב"שיטה מקובצת" בשם גאון כתב: מאותם ענפים שגדלים בראש האילן, שלאחר שנחתכו אותן ענפים מתייבש. וכן כתב רש"י בברכות לו א ש"קור" הם ענפים הגדלים בכל שנה ושנה כדרך כל האילנות, הנוסף בשנה זו

מתניתין:

אף על פי שהוא [המזיק] נותן לו דמי חבלתו ובושתו, אין עונו נמחל לו עד שיבקש ממנו [מן הניזק] מחילה.⁽⁵⁾

שהרי אבימלך, שלקח את שרה מאברהם, נצטווה מהקדוש ברוך הוא להחזיר אותה לאברהם ולבקש ממנו את מחילתו,⁽⁶⁾ שנאמר [בראשית כ ז]: "ועתה השב אשת האיש, כי נביא הוא והתפלל בעדך [הוא יתפלל עבורך] וחייה."⁽⁷⁾

ומנין אתה למד שאם בקש ממנו המזיק מחילה, והניזק לא מחל לו, שהוא אכזרי⁽⁸⁾ ?!

שהרי אחרי שפייס אבימלך את אברהם וביקש את מחילתו נאמר [שם יז]: ויתפלל אברהם אל האלהים, וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו.⁽⁸⁾

האומר לחבירו: סמא את עיני, ובא חבירו וסימאו, אינו יכול לומר: הוא אמר לי לחבול בו, ופטור אני מלשלם, אלא חייב הוא לשלם.

וכן האומר לחבירו: קטע את ידי, ובא חבירו וקטע את ידו, חייב לשלם.

וכן האומר לחבירו: שבר את רגלי, ובא חבירו ושבר את רגלו, חייב לשלם, ואינו

וראה בראב"ד שכתב: אף על פי שנתן אבימלך לאברהם אלף כסף וצאן ובקר, אף על פי כן לא נתפא עד שהתפלל אברהם בעדו.

וצריך לומר דאם על ידי תשלום מתכפר לו חטאו, לא היה הקב"ה מצוהו לפייסו, אלא היה אומר לו תן לו כן וכך כסף ותיפטר מעונש, ומדציווהו לפייסו, שמע מינה: אף אם שילם לו, לא נתכפר לו עד שיפייסנו.

8. הואיל ובקש ממנו כראוי, שנמצא שאינו חושש על עונש חבירו — מאירי.

*8. יש לדקדק, מנין שהוא אכזרי, דלמא המחילה רשות לכל אדם! ועוד יש לדקדק דמהמשנה משמע שלאחר בקשת מחילה יצא ידי שמים, אם כן למה היה צריך אברהם להתפלל, אחרי שכבר ביקש ממנו מחילה ונתרצה לו.

יש לומר: אדרבה מהכא ילפינן, כיון דממילא משמע שבלא התפילה היה ראוי להתרפא, אם כן על כרחך שתפילת אברהם לא הוצרכה אלא להראות לרבים שידעו שמחל לו, ולהראות דין המחילה לרבים שהיא מצד החיוב — פני

5. עד שירצה את חבירו וימחול לו — מאירי.

6. ב"העמק דבר" כתב שחטאו של אבימלך היה בכך שהוא ציער את אברהם.

7. א. כלומר, שתבקש ממנו עד שימחול לך בלב טוב כל כך, שיהא מתפלל בעדך — מאירי.

וכתב במהרש"א: מהכתוב הזה הוציאו חיוב בקשת המחילה, כי אמנם מהראוי היה שיאמר הקב"ה לאברהם שיתפלל בעד אבימלך, אבל מה שאמר הקב"ה דבר זה לאבימלך, היתה הכוונה, שיפייס את אברהם עד שימחול לו ויתפלל בעדו, וכן נאמר [בראשית כ יד]: "ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחות ויתן לאברהם, וישב לו את שרה אשתו", ופירש רש"י: ויתן לאברהם — כדי שיתפייס ויתפלל עליו, ונאמר [שם טז]: "ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך" וגו' ופירש רש"י: ולשרה אמר — אבימלך לכבודה כדי לפייסה, הנה עשיתי לך כבוד זה וכו'.

ב. יש לתמוה: מאי ראייה מייתי מאברהם שצריך לפייסו אף על פי ששילם לו, הא התם לא שילם לו על צערו! ?!

יכול להפטר בטענה הוא אמר לי לעשות כן, ולמה אשלם במה שעשיתי את רצונו.

ואפילו אמר לו הניזק: סמא את עיני על מנת לפטור, כלומר: אני מרשה לך לסמא את עיני, ולא אתבע אותך לשלם על החבלה, אין זה מועיל לפוטרו, ואם חבל בו, הרי הוא חייב לשלם, ובגמרא [צג א] מפרש טעמא.

האומר לחבירו: קרע את כסותי, או שאמר לו: שבר את כרי, והלך וקרע את כסותו

ושבר את כדו על סמך אמירתו של הבעלים, הרי הוא חייב לשלם לו, ואינו יכול לטעון: פטור אני, כי אתה אמרת לי להזיק אותך.

אבל אם אמר לו הבעלים: קרע את כסותי, ותהיה פטור מלשלם, שבר את כדו על מנת לפטור — פטור מלשלם,⁽⁹⁾ ובגמרא [שם] מפרש לה.

וכל זה אם אמר לו הבעלים להזיק את ממונו, אבל אם אמר אדם לחבירו: עשה כן לאיש פלוני, אפילו אמר לו: על מנת לפטור,

יהושע".

וב"תפארת ישראל" כתב דאם המחילה אינה אלא ממדת חסידותו של אברהם, אם כן הוה ליה לקרא לאשמעינן שמחל לו, אלא על כרחך דבמחילה היה מחוייב, וקרא אשמעינן דלא די שמחל לו, אלא שהתפלל גם כן בערו. ובתוספתא ט יא אמרו: החובל בחבירו, אף על פי שלא ביקש החובל מן הנחבל, הנחבל צריך שיבקש עליו רחמים שנאמר: "ויתפלל אברהם אל האלהים".

9. בטעם הדבר שהאומר קרע את כסותי על מנת לפטור פטור מצאנו כמה שיטות בראשונים: הרמב"ן [כתובות לו א סוף ד"ה מתניתין] כתב על מפותה שאין לה קנס: הרי היא כאדם שאומר קרע שיראין שלי והפטר, שלא הקנס בלבד מחלה לו, אלא גופה מסרה לו לעשות בה כרצונו, והיא שגורמת ועושה הכל, משמע, שגדר הדין של קרע את כסותי והפטר הוא משום שנחשב כמו שהוא הזיק את עצמו. [וראה מה שכתב על פי זה ב"קצות החושן" רמו א.]

וברשב"א [כתובות מא ב ד"ה לא הספיקה] כתב על מפותה הנ"ל: הרי הוא כאומר לחבירו קרע שיראין שלי והפטר, שהרי אינו מתחייב

אלא על ידי ביאתו, והרי היא ברשות עצמה למחול לו שלא יתחייב בביאתו, והרי זה כאומר לחבירו מה שתקח משלי נתון לך במתנה או מחול לך. משמע, שיש כאן נתינה מסויימת מצד הניזק שהוא מוסר לו את החפץ לענין שיוכל להזיקו.

וטעם זה שייך דוקא במי שהוא בר דעת למסור ולתת את חפציו, כגדול או לכל הפחות קטן שהגיע לגיל הפעוטות, אבל קודם לכן לא שייך דין זה, ראה ב"קהילות יעקב" כתובות סימן לט.

ובתוספות [כתובות נו ב ד"ה הרי, גיטין פד ב ד"ה ותיפוק] כתבו דהוא מדין מחילה, שהוא מוחל למזיק על חיובו. [אם כן בקטן לא שייך מחילה זו — גידולי שמואל].

וכתב ב"גידולי שמואל" שהרמב"ם אינו סובר כהתוספות אלא כהרמב"ן, שהרי הרמב"ם סובר ש"צער" הוא קנס והרי אמרו בירושלמי [תוספות כתובות כט א הביאור] שלא שייך מחילה בקנס, אם כן הכני פצעני על מנת לפטור, אמאי פטור מן הצער, הא לא שייך מחילה על תשלום הצער!?! ובעל כרחך כהרמב"ן שהיות ואמר לו הכני פצעני נחשב כמו שהוא גרם לעצמו ואין לחובל שם מזיק וחיוב תשלומין.

אברהם, עד שאברהם יתפלל שיחוס עליו הקב"ה, וירפא אותו ואת בני ביתו.

אגב שהוזכר מקרא זה, תמהינן: וכי אטו כיון דאשת נביא היא בעי אהדורי [צריך להשיבה], אשת אחר [אם היתה אשת הדיוט] לא בעי אהדורי! ? הלא בן נח מוזהר על גילוי עריות, ואסור לו לגזול אשה מיד בעלה! (12)

אמר [תירץ] רבי שמואל בר נחמני אמר [בשם] רבי יונתן: הכי מפרשינן לקרא: "השב אשת האיש" — מכל מקום. כלומר חיוב החזרת האשה, בכל איש ואיש הוא, ואין חילוק מי הוא בעלה.

והא דקאמר: "כי נביא הוא", תשובה לטענתו של אבימלך היא:

אבימלך טען: אין אני אשם במה שלקחתי את שרה מאברהם, כי הם הטעו אותי, ואני הייתי אנוס בדבר.

הרי הוא חייב, בין בנזקי גופו, בין בנזקי ממונו, של אותו פלוני, שהרי הבעלים לא נתן לו רשות להזיק אותו. (9*)

נמרא:

תנו רבנן: כל אלו שאמרו במשנה דלעיל [צא]: התוקע לחבירו נותן לו סלע, סטרו נותן לו מאתים וזו וכו' דמי בושתו הם, אבל צערו — מה שדואג ומצטער על בושתו, (10) אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה.

ואפילו אם חזר בתשובה, והביא לקרבן את כל אילי נביות שבעולם [אילים משובחים שמקורם ממקום שנקרא "נביות"], (11) אין נמחל לו עד שיבקש ממנו וימחול לו.

שנאמר: "ועתה השב אשת האיש, כי נביא הוא, ויתפלל בעדך". וממה שאמר הקדוש ברוך הוא לאבימלך שאברהם יתפלל בעדו, יש ללמוד שהוא ציווה אותו לפייס את

ל בין חבירו אינו נמחל עד שיבקש ממנו מחילה. אך ב"שיטה מקובצת" בשם גאון כתב: אפילו יהא נותן לו כל מומן שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, דצערא דגופא לא קא מחיל משום אגר ממונא.

ב. מדברי גאון אלו למד בערוך השולחן תכב ד שגם על צער צריך לבקש מחילה למרות ששילם לו [דלא כמו שמשמע ברש"י ראב"ד יטור שרק על בושת צריך לבקש מחילה].

ג. בישעיה ס ז נאמר: "כל צאן קדר יקבצו לך, אילי נביות ישרתונך" ופירש ב"מצודת דוד": האילים שבנביות המה מובחרים.

12. בפירושו המלבי"ם [בראשית כ ג — ו] כתב שאבימלך עבר על גזל במה שלקח את שרה, והיה עובר גם על גילוי עריות אם היה בא עליה.

9*. ואפילו אמר לו עשה כן לאיש פלוני ואני אשלם לו, כי היות ו"אין שליח לדבר עבירה", אם כן אין המעשה מתייחס אל המשלח, אלא אל השליח שעשה את המעשה, והא דקתני "על מנת לפטור" אגב רישא הוא — תוספות יום טוב.

10. רש"י ומאירי. [וכתב מהרש"א דאין זה "צער" ששינוי בו פג ב: רואים כמה אדם רוצה ליטול להיות מצטער כן]. ובראב"ד משמע שהתשלום הוא עבור מה שהתכוון לצער אותו, וצריך לומר שגם אבימלך נידון כמתכוין, כי היה פושע בדבר.

11. א. שיעורים בהגדות חז"ל. וכעין זה במאירי: אפילו התודה על חטאתו, כל שבינו

הוא וחכם גדול⁽¹⁶⁾ להכיר את דרך בני אדם השטופים בתאוות, ומעמידים פנים כאילו הם אנשים כשירים העושים מעשיהם בתום לבב.

וכבר לימד הלכות דרך ארץ, איך נוהגים עם אורח הבא לעיר, ואתם לא נהגתם כשורה.⁽¹⁷⁾

שהרי אכסנאי [אורח] שבא לעיר האם על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו, האם הוא זקוק לדברי מאכל ומשקה, או על עסקי אשתו שואלין אותו, מי זו האשה אשר עמו, האם אשתך היא או אחותך היא?⁽¹⁸⁾

והיות שעבדיך שאלו את אברהם על עסקי אשתו, במקום לשאול אותו על עסקי אכילה ושתייה, הסיק אברהם שבני עירך שטופים

והקב"ה אמר לו: אין זה נכון, אתה אשם בדבר וראוי אתה לעונש. ודקא אמרת [מה שטענת]: "הגוי גם צדיק תהרוג"? הלא הוא אמר לי: אחותי היא, והיא גם היא אמרה: אחי הוא", לכן חושב אתה את עצמך לצדיק, כי היית אנוס בדבר, היות והיית יכול לסמוך על דבריהם ששרה איננה אשתו של אברהם.⁽¹³⁾

טעות גדולה בידך! כי הם נאלצו לשקר אותך, ועליך היה לדעת שאי אפשר לסמוך על דבריהם, ולחשוש שמא אשתו היא, למרות שהם אמרו ששרה איננה אלא אחותו,⁽¹⁴⁾ אם כן אינך "אנוס" אלא "פושע"⁽¹⁵⁾ וחייב מיתה, אם לא תפייס את אברהם.

ומה אילץ אותם לשקר? כי אברהם נביא

לפרש שאברהם למד מתוך התנהגותם של אבימלך ועבדיו — ששאלוהו על עסקי אשתו, במקום על עסקי אכילה ושתייה, שעליו להזהר מהם ולא לומר על שרה שהיא אשתו. [גם הראב"ד כאן גורס כך, ולשיטתו פירש נביא — חכם. וראה עוד ב"עיון יעקב" שתלה את שתי הגירסאות במחלוקת רבה ורב חסדא בדין "אומר מותר".]

18. יש לדקדק בלשון הגמרא, כי מעיקרא קאמר על עסקי אשתו, משמע שידוע שהיא אשתו, ולבסוף קאמר ששואלים אותו אשתך היא אחותך היא, משמע שהם מסופקים בדבר?! והנה קיימא לן [קידושין פ א] איש ואשה שבאים לעיר וגרים יחד, הרי הם מוחזקים כאיש ואשתו, אם כן יש לומר: אברהם ושרה באו לגרר באופן שהיו מוחזקים כאיש ואשתו ואף על פי כן שאלום אנשי גרר, אולי אחותו היא. אי נמי, אנשי גרר ידעו שהיא אשתו, ואף על

13. אבימלך טען לפני הקב"ה "הגוי גם צדיק תהרוג" והם שתי טענות: א. מה שחטיפת שרה "גזל" היא, כמו שה"גוי" שייך לי מחוקי המלוכה, כך גם שרה. ב. לאיסור אשת איש לא הייתי צריך לחשוש, כי אברהם אמר לי שהיא אחותו, והרי היא בחזקת היתר — מלבי"ם.

14. על פי ריטב"א מכות ט ב.

15. ראב"ד. [וריטב"א במכות כתב: לא הטעה אותך, כי ידע מה שבלבך שאתה הולך בעקיפין, ולכן אמר לך שהיא אחותו].

16. ראב"ד.

17. א. על פי "תורת חיים" [ולפי זה יש לפרש ש"נביא" הוא אדם שמשמיע דברי תוכחה].
ב. במכות ט ב גרסינן: וממך למד, וכן הוא בראשונים כאן ב"שיטה מקובצת" ולפי זה יש

באאות, וכדי שלא יהרגו אותו על דבר אשתו, נאלץ אברהם לומר על שרה שאחותו היא ולא אשתו.

לפיכך, אתה נידון כ"פושע" ולא כ"אנוס", כי אם היית לומד הלכות דרך ארץ, היית יודע כיצד נוהגים, והיית יכול להבין שאינך יכול לסמוך על מה שאברהם ושרה אמרו לך שהיא אחותו.

ומכאן — ממה שאבימלך נענש למרות שהיה לו חסרון ידיעה בדרך ארץ.

יש ללמוד: **לבן נח** שעובר על איסור שנאסר לבני נח, מחמת חוסר ידיעה, (19) שהוא נהרג כאילו עבר איסור זה מתוך ידיעה, ואינו יכול לתרץ את עצמו, ולומר: לא ידעתי, שהיה לו [עליו] ללמוד ולא למד, ואף זו רשלנות היא, ואינו נידון כאנוס.

נאמר [בראשית כ יז — יח]: "ויתפלל אברהם אל האלהים, וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו. כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך, על דבר שרה אשת אברהם".

ומפרשין: "כי עצר עצר ה'" אמר רבי אלעזר שתי עצירות הללו [לשוננו הכפולה של המקרא] למה? אחת באיש: שכבת זרע שלא יצא ממקומה; שתיים באשה: שכבת זרע, שקיבלה מן האיש והרי הם במעיה, לא יכולה היתה לפלוט אותה, (20) ולידה — שלא היו נשותיהן יכולות ללדת את עובריהן שהגיע זמן לידתן.

במתניתא [בריייתא] תנא: "כי עצור עצר ה'" — שתיים באיש: שכבת זרע וקטנים [מי רגלים], (21) שלשה באשה: (22) שכבת זרע שקיבלה מן האיש, וקטנים ולידה.

רבינא אמר: שלש באיש: שכבת זרע וקטנים ופי טבעת [הוא נקב הגדולים לפנות]; ארבעה באשה: שכבת זרע ולידה וקטנים ופי טבעת.

כתיב: "כי עצר עצר ה' בעד כל רחם" ומפרשין: אמרי דבי רבי ינאי [אמרו בבית מדרשו של רבי ינאי]: "כל רחם" (23) לרבות דאפילו רחם תרנגולת של בית אבימלך נעצרה ולא הטילה ביצתה.

"ואתרווחו" — נפתחו נקביהם והוציאו, והיא לידה שלהם. ומאי דכתיב עצר ה' בעד כל רחם היינו כנגד כל פתח — רש"י.

22. מלישנא דקרא משמע דעיקר העצירה היתה בנשים. ומעיקרא מפרשין שתי עצירות באשה, וממילא באיש לא היתה אלא חדא עצירה. והשתא מפרשין שתי עצירות באיש, וממילא באשה היתה עצירה שלישית — על פי "פני יהושע" [וראה שם דרבינא ליהף מריבויא ד"כל רחם"].

23. לדברי ה"פני יהושע" בהערה הקודמת נראה שדבי רבי ינאי לא סבירא להו כרבינא דשלשה

פי כן שאלוהו אם היא אשתו או אחותו, כדי שמחמת יראה יאמר שהיא אחותו, ואז יהיה נראה כאילו אינם עושים עול, ואכן זו הסיבה שאברהם שינה מן האמת [ראה לעיל הערה 15 בשם הריטב"א].

19. ראה רמב"ם מלכים י א.

20. רש"י. ובתוספות ר"ד פירש דקאי על מה שאמרו אשה מזרעת אודם, שאם היתה אשה מבית אבימלך נבעלת, לא היתה יכולה להזריע ולגמור תאותה.

21. ולישנא דקרא "וילדו" מתרגמין:

בדתפלו בעד רעהו" משמע, שה' הושיע וריחם על איוב להצילו מיסוריו וצרותיו בגלל שהוא התפלל עבור חבריו. (25)

אמר ליה רבא לרבה בר מרי: את אמרת מהתם [מפסוק באיוב שהוא ב"כתובים"], ואנא אמינא מהכא [מן התורה]: "ויתפלל אברהם אל האלהים, וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו" [בראשית כ יז]. וכתוב [שם כא א]: "וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר.

וכך הוא פירושו של מקרא: וה' פקד את שרה, כאשר אמר אברהם אל [עבור] אבימלך. (26) כלומר ה' פקד את שרה בגלל שאברהם התפלל עבור אבימלך.

והיות שנאמר: "וה' פקד" ולא נאמר "ויפקד את שרה", משמע, שכבר פקד אותה — קודם לאבימלך. (27)

עתה מביאה הגמרא כמה מימרות של חכמים ופתגמים של בני אדם שיש למצוא להם מקור ודוגמא, (24) מן המקראות.

א. אמר [שאל] ליה רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמור רבנן: כל המבקש רחמים על חברו, שזקוק לישועה בדבר מה, והוא צריך לישועה ורחמים באותו דבר, שהוא נענה תחילה?

אמר ליה רבה בר מרי לרבא: דכתיב גבי איוב [איוב מב ז — י]: "ויאמר ה' אל אליפז התימני: חרה אפי בכ ובשני רעיך, כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב. ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ולכו אל עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם, ואיוב עבדי יתפלל עליכם... וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו, ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה".

ומדכתיב: "וה' שב את שבות איוב,

[ולכן כתוב בגמרא וגו']. וברש"י על התורה פירש את הכפילות בענין אחר.

והא דמפרשינן כאשר אמר אברהם על אבימלך, ולא כאשר אמר אברהם על סדום, הוא משום דהך קרא דה' פקד את שרה, סמיך להא דאבימלך, כמו שכתב רש"י על התורה, וממילא יש ללמוד מכאן שהוא נענה תחילה כאשר חברו נצרך לאותו דבר, כאבימלך שהיה צריך לענין הלידה כאברהם — מהרש"א.

27. רש"י. כתבו התוספות שעל ידי תפילת אברהם על אבימלך ילדה שרה בריח בלא צער, כמו שהתפלל על אבימלך, אבל עצם ענין ההריון והלידה כבר הובטח לאברהם מעיקרא על ידי המלאכים שבאו לבקרו בפסח שלפניו. [וראה במהרש"א שלפי דברי התוספות בראש

באיש וארבעה באשה, דהא תרוייהו מחד ריבויא ילפי לה. [החידוש בכיצה הוא, לא רק בני אדם אלא גם בעלי חיים, לא רק עוברים חיים אלא אפילו ביצים].

24. נראה דלאו דוקא ראייה בעי מיניה, אלא היכן מצאנו דוגמא לדבר, כי לא בכל המקרים בסוגיא הוי ראייה לדבר.

25. רש"י פירש שם ש"שב" משמעותו כמו "והשיב". וכתב מהרש"א: ומדכתיב "ושב" ולא כתיב והשיב, משמע שהוא שב כבר תחלה לריעיו, אי נמי "בהתפללו" משמע מיד, קודם שהיה נענה על ריעיו.

26. יתכן דדריש לה מדכפל הכתוב את לשונו

כתיב [שמות טז כו — כח]: "ששת ימים תלקטוהו [את המן] וביום השביעי שבת לא יהיה בו. ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו. ויאמר ה' אל משה עד **אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי**".

והרי משה ואהרן לא מאנו בשמירת מצוות ה' ותורותיו, ומדוע אמר הקדוש ברוך הוא: "עד אנה מאנתם" ומשה ואהרן בכלל?! (29) אלא — בהדי הוצא לקי כרבא.

אמר ליה רבא לרבה בר מרי: (30) כתיב [בראשית מז ב] "ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים", והם החלשים (31) שבין אחי יוסף, שאותם הציג יוסף בפני פרעה, ובחר את

ב. **אמר ליה רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמרי אינשי: בהדי הוצא לקי כרבא** [כשעוקרים את הקוץ שגדל אצל הכרוב, פעמים שנעקר הכרוב עמו, ונמצא לוקה בשבילן]. כלומר, שכיני רשע לוקים עמו.

אמר ליה: דכתיב [ירמיה ב כט]: "למה תריבו אלי [איך תבואו להתוכח בריב, ולומר: לא חטאנו], **כלכם פשעתם בי, נאם ה'**, מדקאמר "כולכם" אף הנביא (28) במשמע, והרי הנביא לא חטא?! אלא — בהדי הוצא לקי כרבא.

אמר ליה רבא לרבה בר מרי: את אמרת מהתם [מן הנביאים] ואנא אמינא מהכא [מן התורה]:

הוצא לקו כרבא — ליקוי שאינו ראוי לו. ואף על פי כן אם לא היה עליו "חוט השערה" של הקפדה לא היה כוללו הכתוב עם השאר, ובוזה צדקו שני המאמרים יחדיו.

ולפי זה תיקשי: אמאי אמר הכתוב בירמיה "כולכם פשעתם בי" ומה הקפדה היתה על הצדיקים בחוט השערה, בכדי שיכללם הכתוב עם הרשעים?! [ואין לומר שהצדיקים לא הוכיחו את הרשעים, דאם כן לאו מטעם בהדי הוצא לקי כרבא יש לתובעם אלא מטעם שכיטלו חיוב תוכחה].

ויש לומר: כבר כתב הט"ז [תקפב ג] דמטעם רובו ככולו יש לפרש "כל" על "רוב" אם כן אין הצדיקים בכלל, ומכל מקום נקט לישנא דכולכם משום בהדי הוצא לקי כרבא. [ביהושע ז יא גבי עכן כתיב "חטא ישראל" משום דלא הוכיחו זה את זה — "מצודת דוד"].

30. מימרא זו אינה דומה לחברותיה, שבאו לפרש מנא הא מילתא וכו', ולא הובאה כאן אלא מפני שרבא ורבה בר מרי דנו בדבר.

31. מקצה אחיו — המוקצין שבהם והחלשים — רש"י על בראשית רבה. [ראה רש"י במדבר

השנה שאברהם נימול ביום הכיפורים אפשר לומר שהמלאכים באו לבשר את אברהם אחרי שהוא התפלל על אבימלך].

28. בפירוש ירמיהו כתב רש"י: אף הצדיקים במשמע, וכתב מהרש"א דזה ניחא טפי ממה שכתב רש"י בפירוש הגמרא, כי היות והנביא מדבר אל העם בשם ה', אם כן אין דבריו מתייחסים אל עצמו, אלא אל העם.

29. רש"י. וצריך תלמוד: מה ההכרח שאהרן בכלל?! ובפירושו על התורה [שמות טז כב] כתב רש"י שמשו רבינו לא הגיד להם פרשת שבת שנצטוו לומר להם ביום הששי והכינון עד ששאלו אותו על זאת, ולכן ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל. וב"שפתי חכמים" הקשה: הרי אמרינן בבבא קמא [וכן כתב רש"י שם כח] דמה שאמר הקב"ה "עד אנה מאנתם" הוא משום בהדי הוצא לקי כרבא.

וב"אור החיים" כתב שמשו רבינו לא הצטווה ללמד את עם ישראל את ענין השבת, ומכל מקום היה לו להודיעם כדי שלא ישגו לצאת כמו ששגגו, ועל כן אמרו חז"ל בהדי

ופריך רבא: הא יהודה נמי איכפולי מיכפל דכתיב [שם ז]: "וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה", ויהודה גיבור⁽³⁴⁾ היה ולא חלש, ולמה הוצרך הכתוב לכופלו?!?

אמר [תירץ] ליה רבה בר מרי לרבא: למילתיה [לצורך עניינו המיוחד] הוא דאיכפל יהודה בברכת משה.

כל השבטים יצאו עצמותיהם ממצרים ונקברו בארץ ישראל

דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר [בשם] רבי יונתן: מאי דכתיב [דברים לג ו – ז]: "יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר. וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה, ואל עמו תביאנו, ידיו רב לו, ועזר מצריו תהיה"?

שכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון [לא היו העצמות מחוברות במקומן, באופן שיהיה השלד קיים ועומד כאילו הוא חי]⁽³⁵⁾.

החלשים, כדי שלא יבחר בהם להיות ראשי גייסות ויטריחם.

ומאן נינהו אותם חמשה?

אמר ליה רבה בר מרי: הכי אמר רבי יוחנן: אותן שהוכפלו בשמות⁽³²⁾ בברכתו של משה רבינו, כדלקמן, ולפיכך הוכפלו, כי חלשים היו וצריכים חיזוק, והכפילות מחזקת אותם שלא תשלוט בהן עין רעה.⁽³³⁾

ואלו הם שהוכפלו בשמותם: בברכת זבולון נאמר [דברים לג יח]: "ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך".

ובברכת גד נאמר [שם כ]: "ולגד אמר ברוך מרחיב גד".

ובברכת דן נאמר [שם כב]: "ולדן אמר דן גור אריה".

ובברכת נפתלי נאמר [שם כג]: "ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון".

ובברכת אשר נאמר [שם כד]: "ולאשר אמר ברוך מבנים אשר".

יא א.

וב"תורת חיים" כתב דהכפילות הוי כאילו בירכס פעמים. [וצריך לומר שטבע כל השבט היה כמו אביו, ולפיכך הוצרך משה לברך את השבטים שאבותם היו חלשים].

34. אין לפרש שהגמרא מקשה דאם יהודה היה חלש א"כ ששה חלשים היו ולא חמישה, דאם כן מנא ליה להקשות דוקא מיהודה ולא משאר הכפולים, אלא דפשיטא ליה שיהודה היה גיבור [ראה רש"י בראשית מד לג, ובבראשית רבה צג ח משמע שהיה יהודה גבור שבכולם].

35. על פי רש"י סוטה ז ב. וטעמו של דבר שהיו

32. כך היא שיטת הבבלי והספרי [דברים לג יח] אך בבראשית רבה שהיא אגדת ארץ ישראל אמרו בהיפך: אלו שנכפל שמם גבורים היו, וחמשה שלקח יוסף — ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין היו, שלא נכפל שמם, ולכך לא זכר שמם בכפל לפי שלא היו גבורים. [כך הביא רש"י בפירושו התורה ותוספות כאן, אך בתוספות ר"ד פירש לשון בראשית רבה כמו הספרי].

33. רש"י על פי הוספת "ספרים אחרים" בגירסת רש"י, וכן נוסף בפירושו רש"י על "עין יעקב".

עד שבא משה, ובקש רחמים על יהודה, אמר לפניו [לפני הקדוש ברוך הוא]: רבונו של עולם: מי גרם לראובן שיודה (36) על שבלבל יצועי אביו? יהודה, אם כן ראוי לרחם גם על יהודה. (37)

וזהו שאמר משה (38) "שמע ה' קול יהודה" ואכן התקבלה תפילתו של משה, ועל איבריה לשפא [נכנס כל אבר וכל עצם למקום שממנו יצא].

אך עדיין לא זכה יהודה דהו קא מפסי ליה למתיבתא דרקייע [לא הכניסו את יהודה לישיבה של מעלה ברכיע]. (39)

המשיך משה והתפלל עליו: "ואל עמו תביאנו", ואכן נתקבלה תפילתו והכניסוהו למתיבתא דרכיע.

אך עדיין לא הוה ידע יהודה מאי קאמרי רבנן, ולא הוה מצי למשקל ומיטרח בהדי רבנן [לא היה מבין דברי חכמים, ולא היה יכול לשאת ולתת עמהם בדברי תורה].

המשיך משה והתפלל עליו: "ידי רב לך" — שיוכל להלחם מלחמתה של תורה. ואכן נתקבלה תפילתו והיה יכול לישא וליתן בדברי תורה.

עצמותיו מגולגלין, מפני שהוא נידה את עצמו, כשאמר לאביו [בראשית מג ט]: "אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך, וחטאתי לך כל הימים". ואף על פי שנידה את עצמו על תנאי — אם לא הביאותיו אליך, מכל מקום גם נידוי על תנאי צריך הפרה, ונידוי זה לא הופר.

וכתב המרדכי [בבא מציעא אות שנד] דמי שמנדה את עצמו לעולם הבא, אין מתירים את נידויו עד שהקב"ה יתירנו, וכן מצינו ביהודה שהיו עצמותיו מגולגלים עד דשרייה רחמנא. אבל הרשב"א [שו"ת ג שכו] כתב שיהודה לא נשאל על נידויו, כי היה סבור שהוא לא חל היות והנידוי היה על תנאי וראה עוד שו"ת רדב"ז ב תרס.

ולפי שקיבל על עצמו "חרם", וחר"ם עולה רמ"ח כמנין איבריו של אדם, לומר שהחרם נכנס בכל האברים [מועד קטן יז א], לכך היו מגולגלים בארון — "תורת חיים".

36. כתבו התוספות: אף על פי שכבר הודה ראובן על חטאו קודם מעשה דיהודה, שהרי איתא במדרש [והובא ברש"י בראשית לז כט] שהיה עסוק בשקו ותעניתו על שבלבל את יצועי

אביו בשעת מכירת יוסף?! מכל מקום לא הודה ראובן ברבים עד שהודה יהודה. וכתב ב"פני יהושע" שראובן למד מהודאתו של יהודה שחטאם היה חטא שבין אדם לחבירו ולא חטא שבין אדם למקום שאסור לפרסמו ברבים, ראה שם.

37. לענין ראובן דרשו חז"ל "יחי ראובן" — בעולם הזה "ואל ימות" — לעולם הבא, היות והודה על מעשה בלהה ועשה תשובה, לפיכך ביקש משה רבינו על יהודה שתהיה שלדו קיימת — בעולם הזה "ואל עמו תביאנו" וכו' לעולם הבא — "תורת חיים". [וראה שם שפירש את כל הדרשא בהשוואה לראובן].

38. במכות יא ב הגירסא: "וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה" והכוונה: הרי ראובן הודה בזכות יהודה ואם יחי ראובן ואל ימות וכי זאת ראוי ליהודה, לפיכך, שמע ה' קול יהודה.

39. כתב מהרש"א [מכות יא ב]: כמו שמתרחקים בעולם הזה מן המנודה באכילה ושתייה, כן מרחקים בעולם הבא באלו הדברים

לכהנים, והעשירים לא היו נותנין קלתותיהן לכהנים, (40) הרי שהעניים מחמת עניותם מפסידים גם את הכלי שבו היו הביכורים, ואילו העשירים היו נוטלים את הכלי לעצמם, הרי — בתר עניא אזלא עניותא.

אמר ליה רבא: את אמרת מהתם [ממה ששינונו במשנה], ואנא אמינא מהכא [מן המקרא הכתוב בתורה]:

”והצורע אשר בו הנגע, בגדיו יהיו פרומים, צב-ב וראשו יהיה פרוע, ועל שפם יעטה, וטמא טמא יקרא” [ויקרא יג מה] שהמצורע [וכל מי שהוא טמא] צריך להודיע לכל שהוא טמא כדי שלא ינגעו בו וייטמאו, ולא די לו למצורע בנגעו, אלא שמבייש את עצמו, כי הכתוב הטיל עליו חובה⁽¹⁾ לפרסם את טומאתו בעל כורחו.

ד. אמר [שאל] ליה רבא לרבא בר מרי: מנא הא מילתא דאמור רבנן: (2) השכם ואכול, כלומר הקפד לאכול פת שחורית, ותיצל על

אך עדיין לא זכה יהודה דהוה סליק ליה שמעתתא אליבא דהלכתא [לא זכה לומר דבר שיתקבל להלכה].

ועל זה הוסיף משה והתפלל על יהודה: “ועזר מצריו תהיה” — שיוכל לנצח את אויביו.

ג. אמר ליה רבא לרבא בר מרי: מנא הא מילתא דאמרי אינשי: בתר עניא אזלא עניותא [גורלו של העני הוא, שהעניות אוחת בו, והולכת אחריו] כלומר, מי שנגזר עליו להיות עני, העניות גורמת לו הפסדים נוספים?

אמר ליה רבא בר מרי דתנן: עשירים מביאין בכורים בקלתות של זהב ושל כסף, [כלים מצופים זהב וכסף], ועניים מביאין בסלי נצרים של ערבה קלופה [סלים שעשויים מענפים קלופים של ערבה].

הסלים והבכורים של העניים נותנים

והרע“ב שבין העשירים בין העניים היו נותנים את הביכורים בכליהם, אלא שהסלים בטילים אל הביכורים והיו ניתנים לכהנים, ואילו את הקלתות, שהם כלי מתכות היו מחזירים לבעלים, וכן כתב ב”שיטה מקובצת” בשם גאון. [ובחדושי אנשי שם כתב שגם רש”י סובר כך].

שהם בעולם הבא תחת אכילה ושתייה שבעולם הזה, שבעולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה, אלא צדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה. [מיהו בעולם הזה אין מרחיקים ממנודה בענין לימוד התורה כדאמרינן דשונין לו והוא שונה לאחרים].

1. ראה מועד קטן ה א שממקרא זה למדו שמלבד מה שהוא צריך להודיע צערו לרבים כדי שיבקשו עליו רחמים, עוד הוא מחוייב לפרסם טומאתו כדי שלא יכשלו בו.

2. בפסחים קיב א: תנו רבנן: שבעה דברים צוה רבי עקיבא את רבי יהושע בנו: ...השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה.

40. א. רש”י. משמע, שהחילוק בין עניים לעשירים הוא שהעניים מסרו לכהנים את הסל והעשירים לא נתנו אותו. וטעם הדבר — היות והעניים מביאים מעט ביכורים, ראוי שיתנו גם את הסל, ועם הסל יהיה בהם “כדי נתינה” — תוספות יום טוב על פי הספרי.

ב. במשנה בביכורים גרסינן: והסלים והביכורים ניתנין לכהנים. ופירשו הרמב”ם